

LARS DAHLGREN:

Frihet eller tvång?

I en doktorsavhandling framlagd vid Uppsala universitets statsvetenskapliga institution hösten 1987 har den tidigare chefen för Folksam personförsäkringsrörelse Gunvall Grip behandlat svensk försäkringspolitik 1935–1945.

Gunvall Grip: Vill du frihet eller tvång? Svensk försäkringspolitik 1935–1945.
Almqvist & Wiksell International

Denna period hade avgörande betydelse för tillkomsten av 1948 års lag om försäkringsrörelse, en i allt väsentligt ännu normgivande lagstiftning ehuru omarbetad 1982. Men även gränsdragningen mellan den sk enskilda försäkringsverksamheten i regi av försäkringsbolag och den sk allmänna försäkringen – allmän sjukförsäkring, folkpension och ATP – i regi av statlig administration och finansiering genom skatteuppbörd, även denna gränsdragning fixerades i stora drag under dessa år av pressdebatter, utredningar och politiska kraftmätningar.

Det är lätt att råka bedöma gångna tiders skeenden med ledning av vad som senare inträffat. Lätt att därför finna de ursprungliga aktörernas motiv, argumentation och mål mindre väl genomtänkta, ja rentav okunniga. Respondenten har i allt väsentligt undvikit denna typ av pekpinnar och efterklokhet. På ett föredömligt sätt återger han, i stor utsträckning genom citat från skilda håll, den situation och det kraftspel, som avhandlingen har till uppgift att beskriva.

Av särskilt stort värde har varit återgivandet av tidigare opublicerat material, brev, anföranden och dagböcker – tillhörande framskjutna personer inom försäkringsvärlden, den intresserade kretsen av

såväl borgerliga som socialdemokratiska politiker och allra främst generaldirektören i försäkringsinspektionen, fil dr Olof André Åkesson. Det nya arkivmaterialet har sakkunnigt och med objektivitet i urvalet utnyttjats för att ge en fyllig bild av försäkringsverksamhetens problem och möjligheter under 1930- och 1940-talen.

En bokanmälan ger inte utrymme för en mera fyllig presentation av de inblandade personerna och diskussionen. I korthet kan sägas att 1930-talet, en tid mellan den stora ekonomiska världskrisen och utbrottet av andra världskriget, i fråga om försäkring hemsöktes av två dominerande problem.

För det första sjönk ränteläget, framför allt från 1935 och fram till krigsutbrottet, radikalt, och under åren närmast före kriget rådde sparandeöverskott och brist på placeringsbehov på kapitalmarknaden. Effekten var katastrofal för livförsäkringsbolagen, inklusive den framväxande pensionsinrättningen för tjänstemän i enskild tjänst, SPP. All återbäring och vinstutdelning inställdes och fleråriga planer för förstärkning av livbolagens fonder fastställdes. Situationen var lika oväntad som ansträngande.

För det andra radikaliserades den allmänna debatten efter den stora världskrisen. Marknadsekonomi var ej längre självklar i politiska kretsar. Kritiken mot enskild försäkringsverksamhet gick ej längre ut på reformer inom rådande system, utan allt fler politiker på vänsterkanten krävde socialisering av försäkrings- liksom bankverksamhet.

Kulmen nåddes i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram från 1914, tillkommet med Ernst Wigforss som ordförande och Gunnar Myrdals medarbetare Rickard

Sterner som en av sekreterarna. (Sterner blev 1952 Åkessons efterträdare som chef för försäkringsinspektionen.) I detta program, med de beryktade 27 punkterna, ingick bl a ett villkorslöst krav på förstatligande av försäkringsväsendet. Det är dock något ovisst, hur detta krav egentligen skulle tolkas; enligt vad Gunnar Myrdal senare anförde berodde det på ett förbiseende under programarbetet. Nog av, kravet fanns där och ledde till en flerårig hård konfrontation, som uppvisar likheter med striderna om löntagarfonder.

Emellertid rådde i 1940-talets politiska Sverige alltjämt rätt god ordning. Förstatligandekravet hänsköts till en parlamentarisk utredning och så småningom desarmerades frågan. 1948 års lag om försäkringsrörelse, med smärre tillägg 1950, blev i stället normgivande för den senare utvecklingen.

Så några egna reflexioner i anslutning till avhandlingen. Allmänheten — marknadsekonomins konsumenter som tillika är dess domare och yttersta makthavare — torde ha tjänat på att det gick som det gick. En effektiv konkurrens i stället för monopol har lett till en mera dynamisk utveckling med starkt inslag av rationalisering. Det finns alternativ, om man ej är

nöjd med försäkringsgivaren. Det internationella perspektivet talar också starkt för den marknadsekonomiska lösningen.

Däremot blev sjukförsäkring och pensionering i mycket stor utsträckning förbehållna staten. Olof Åkessons auktoritet gjorde honom till den naturlige ordföranden icke blott i de offentliga försäkringsutredningarna utan även i den 1947 tillsatta första stora pensionskommittén, vars arbete så småningom efter diverse bearbetningar utmynnade i ATP-reformen. Detta skeende ligger utanför Grips avhandling. Emellertid må här noteras ur Olof Åkessons återgivna dagbok, att han av rättedebaclet och bristen på placementsmaterial för livbolagens kapital före andra världskriget drog slutsatsen att mera omfattande pensionssystem inte borde baseras på premiereservsystem. Ett ödesdigert förord för det kapitalsvaga alternativet, det sk fördelningssystemet, vars fortbestånd som bekant bygger på en bestående solidaritet mellan generationerna.

På detta sätt kan alltså ATP-systemets ekonomiska kris sägas vara en frukt av 1930-talets lågränteepok. I sanning en ödets ironi.